

ISLOMIY MOLIYA VA AN'ANAVIY BANK TIZIMINING O'ZARO INTEGRATSIYASI

Mukhamadjanova Madina Rustamovna

e-mail: madina.rustamovna18@mail.ru

Polsha Respublikasi Elchixonasi, Konsullik Bo'limi Xodimi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada islomiy moliya va an'anaviy bank tizimining o'zaro integratsiyasi masalalari tadqiq etilgan. Islomiy va an'anaviy bank tizimlarining asosiy xususiyatlari, ular o'rtasidagi farqlar hamda parallel faoliyat yuritish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba, xususan, ikki pog'onali bank tizimi, "islomiy darcha" (Islamic window) va alohida islomiy banklar faoliyati tahlil qilingan. O'zbekiston sharoitida islomiy moliyani mavjud bank tizimiga integratsiya qilish imkoniyatlari va institutsional masalalar yoritilgan. Tadqiqot natijasida islomiy va an'anaviy bank xizmatlarining parallel rivojlanishi moliyaviy xizmatlar diversifikatsiyasini kengaytirishi mumkinligi asoslangan.*

***Kalit so'zlar:** islomiy moliya, islomiy bank, an'anaviy bank, integratsiya, islomiy darcha, Shariat boshqaruvi, moliyaviy tizim, O'zbekiston.*

So'nggi yillarda jahon moliya tizimida islomiy moliyaning ahamiyati ortib bormoqda. Islomiy moliya an'anaviy bank tizimidan foizga asoslangan moliyalashtirishni cheklashi, real aktivlar bilan bog'liqligi, risk va daromadni taqsimlash hamda Shariat talablariga rioya qilishi bilan farqlanadi.

Islomiy banklarning rivojlanishi ko'plab mamlakatlarda an'anaviy bank tizimini to'liq almashtirish shaklida emas, balki u bilan bir qatorda faoliyat yuritish shaklida amalga oshirilmoqda. Xalqaro Valyuta

Jamg'armasi (IMF) tadqiqotlariga ko'ra, islomiy va an'anaviy banklarning birgalikda faoliyat yuritishi "dual banking system", ya'ni ikki tomonlama bank tizimi sifatida shakllangan. Bunday tizimlarda islomiy banklar mustaqil bank sifatida yoki an'anaviy banklarning sho'ba tashkiloti va islomiy darchalari orqali xizmat ko'rsatishi mumkin¹.

Mazkur model O'zbekiston uchun ham dolzarb hisoblanadi. Chunki mamlakatda mavjud an'anaviy bank tizimini saqlab qolgan holda islomiy moliyaviy xizmatlarni bosqichma-bosqich joriy etish imkoniyati mavjud. 2026-yilda O'zbekiston Markaziy banki tomonidan islomiy banklar va "islomiy darchalar" faoliyatini litsenziyalash, maxsus soliqqa tortish rejimi hamda ikki pog'onali Shariat boshqaruvi tizimini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilayotgani ma'lum qilingan².

Islomiy va an'anaviy bank tizimining asosiy farqlari

Islomiy va an'anaviy banklarning asosiy farqi moliyalashtirishning iqtisodiy-huquqiy asoslarida namoyon bo'ladi. An'anaviy bank tizimida kredit munosabatlari, odatda, foizli qarz mexanizmiga asoslanadi. Islomiy banklarda esa ribo taqiqlanganligi sababli moliyalashtirish murobaha, ijara, mushoraka, mudaraba kabi Shariatga muvofiq shartnomalar orqali amalga oshiriladi.

Islomiy moliya tizimida moliyaviy operatsiyalarning real iqtisodiy faoliyat yoki aktiv bilan bog'liqligi muhim ahamiyatga ega. Bundan

¹ Khatat, M.E.H. Monetary Policy in the Presence of Islamic Banking. IMF Working Paper No. 16/72. International Monetary Fund, 2016.

² O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Prospects for Cooperation with Malaysia on the Development of Islamic Finance. 27 August 2026.

tashqari, haddan tashqari noaniqlik (g'arar) va qimor (maysir) elementlariga yo'l qo'yilmaydi.

Biroq ushbu farqlar islomiy va an'anaviy banklar o'rtasida umuman aloqa bo'lishi mumkin emasligini anglatmaydi. Aksincha, xalqaro amaliyotda ular bir xil iqtisodiy muhitda faoliyat yuritishi va umumiy moliyaviy infratuzilmadan foydalanishi mumkin.

IMF tadqiqotlarida qayd etilishicha, islomiy banklarning operatsiyalari va balans tuzilmasi an'anaviy banklardan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Shu sababli ular uchun moliyaviy nazorat va tartibga solish mexanizmlarida qo'shimcha talablar zarur bo'lishi mumkin³.

Ikki pog'onali bank tizimi va "islomiy darcha" modeli

Islomiy moliyani an'anaviy bank tizimiga integratsiya qilishning asosiy shakllaridan biri ikki pog'onali bank tizimidir. Ushbu modelda islomiy va an'anaviy banklar bir mamlakat moliya tizimi doirasida parallel faoliyat yuritadi.

IFSB ma'lumotlariga ko'ra, xalqaro amaliyotda islomiy moliyaviy xizmatlarni mavjud tizimga integratsiya qilishning bir nechta shakllari mavjud. Ular orasida to'liq islomiy banklar, an'anaviy banklar tarkibidagi "islomiy darchalar" va an'anaviy banklarning alohida islomiy sho'ba tashkilotlari mavjud⁴.

"Islomiy darcha" modeli ayniqsa integratsiya jarayonining bosqichma-bosqich amalga oshirilishi uchun qulay mexanizmlardan biri hisoblanadi. Bunda an'anaviy bank o'zining mavjud infratuzilmasidan

³ International Monetary Fund. The Core Principles for Islamic Finance Regulation and Assessment Methodology. IMF Policy Paper, 2018.

⁴ Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Development: Ten-Year Framework and Strategies. Kuala Lumpur: IFSB.

foydalangan holda Shariatga muvofiq mahsulotlarni alohida yo'nalish sifatida taklif qilishi mumkin.

Biroq bunda mablag'larning aralashib ketishiga yo'l qo'ymaslik muhim hisoblanadi. IMF materiallarida an'anaviy bank tarkibida islomiy xizmatlarni tashkil etishda islomiy faoliyatga tegishli mablag'lar va operatsiyalarni alohida hisobga olish hamda ularni an'anaviy faoliyatdan tegishli darajada ajratish zarurligi qayd etilgan⁵.

Shu sababli "islomiy darcha" modelida alohida hisobvaraqlar, ichki nazorat, hisobot va Shariat nazorati mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Integratsiyaning iqtisodiy imkoniyatlari

Islomiy va an'anaviy bank tizimining integratsiyasi moliya bozorida mahsulotlar diversifikatsiyasiga yordam berishi mumkin. Mijozlar o'z ehtiyojlari va moliyaviy qarashlaridan kelib chiqib, an'anaviy yoki Shariatga muvofiq moliyaviy mahsulotlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bunday integratsiya, birinchidan, **moliyaviy xizmatlar tanlovini kengaytiradi**. Masalan, banklar murobaha, ijara yoki mushoraka kabi yangi mahsulotlarni joriy etishi orqali tadbirkorlar va aholiga qo'shimcha moliyalashtirish imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin.

Ikkinchidan, **moliyaviy qamrovni kengaytirish** imkoniyati yuzaga keladi. IMF islomiy banklarning rivojlanishi moliyaviy bozorlarni chuqurlashtirish va bank xizmatlaridan foydalanmayotgan

⁵ Solé, J. Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems. IMF Working Paper No. 07/175. International Monetary Fund, 2007.

aholining ayrim qismini moliyaviy tizimga jalb qilish imkoniyatini yaratishi mumkinligini qayd etadi⁶.

Uchinchidan, integratsiya **raqobatni kuchaytirishi** mumkin. Islomiy moliyaviy mahsulotlarning bozorga kirib kelishi banklarni yangi mahsulotlar yaratishga va xizmatlar sifatini oshirishga undashi mumkin.

To'rtinchidan, islomiy moliya orqali kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishning muqobil mexanizmlari shakllanishi mumkin. Ayniqsa, real aktivga asoslangan murobaha va ijara kabi instrumentlar tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda qo'llanilishi mumkin.

Integratsiya jarayonidagi muammolar

Islomiy va an'anaviy bank tizimlarini integratsiya qilish jarayonida bir qator muammolar mavjud.

Birinchi muammo — **huquqiy va tartibga solish bazasi**. Islomiy banklarning faoliyati an'anaviy banklardan ayrim jihatlari bilan farq qilgani sababli mavjud bank qonunchiligiga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish talab etilishi mumkin.

Ikkinchi muammo — **Shariat boshqaruvi**. Islomiy moliyaviy mahsulotlarning Shariat talablariga muvofiqligini nazorat qiluvchi mexanizm mavjud bo'lishi kerak. Shu sababli banklarda Shariat kengashlari yoki tegishli Shariat nazorati tizimini shakllantirish muhim.

Uchinch muammo — **likvidlikni boshqarish**. IMF tadqiqotlarida islomiy banklarning an'anaviy banklar bilan bir xil pul bozori

⁶ International Monetary Fund. Ensuring Financial Stability in Countries with Islamic Banking. IMF, 2017.

instrumentlaridan foydalana olmasligi ayrim mamlakatlarda likvidlik boshqaruvini murakkablashtirishi mumkinligi qayd etilgan⁷.

To'rtinchi muammo — **mablag'lar va operatsiyalarni ajratish**. "Islomiy darcha" modelida Shariatga muvofiq faoliyat uchun ajratilgan mablag'larning an'anaviy faoliyat mablag'lari bilan aralashib ketmasligi ta'minlanishi kerak.

Beshinchi muammo — **malakali kadrlar yetishmasligi**. Islomiy moliya mahsulotlarini ishlab chiqish va nazorat qilish uchun bank ishi bilan bir qatorda Shariat tamoyillarini ham yaxshi biladigan mutaxassislar talab etiladi.

O'zbekistonda integratsiya istiqbollari

O'zbekiston sharoitida islomiy moliya va an'anaviy bank tizimining integratsiyasini bosqichma-bosqich amalga oshirish mumkin. Bunda mavjud bank infratuzilmasidan foydalanish va islomiy moliyaviy xizmatlarni alohida yo'nalish sifatida rivojlantirish maqsadga muvofiq.

2026-yil avgust oyida O'zbekiston Markaziy banki Malayziya Markaziy banki bilan hamkorlik doirasida islomiy moliya sohasini rivojlantirish masalalarini muhokama qilgan. Uchrashuvda islomiy banklar va "islomiy darchalar"ni litsenziyalash, maxsus soliqqa tortish rejimi hamda ikki pog'onali Shariat boshqaruvi tizimini shakllantirish masalalari qayd etilgan⁸.

⁷ Khatat, M.E.H. Monetary Policy in the Presence of Islamic Banking. IMF Working Paper No. 16/72, 2016.

⁸ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Prospects for Cooperation with Malaysia on the Development of Islamic Finance. 27 August 2026.

Bu esa O'zbekistonda islomiy moliyani mavjud bank tizimi bilan integratsiya qilish bo'yicha institutsional yondashuv shakllanayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston uchun quyidagi bosqichma-bosqich yondashuv taklif etilishi mumkin:

1-bosqich — huquqiy asoslarni shakllantirish. Islomiy bank faoliyati, Shariat boshqaruvi, soliqqa tortish va hisobot bo'yicha tegishli me'yorlarni takomillashtirish.

2-bosqich — “islomiy darcha”larni rivojlantirish. Mavjud tijorat banklariga murobaha, ijara va boshqa Shariatga muvofiq mahsulotlarni taklif qilish imkoniyatini yaratish.

3-bosqich — alohida islomiy banklarni rivojlantirish. Bozor shakllangani sari mustaqil islomiy banklar faoliyatini kengaytirish.

4-bosqich — moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish. Islomiy banklar uchun likvidlik vositalari, sukuk bozori va Shariatga muvofiq pul bozori instrumentlarini rivojlantirish.

Mazkur yondashuv mavjud bank tizimini keskin o'zgartirmagan holda islomiy moliyaviy xizmatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

Islomiy moliya va an'anaviy bank tizimining o'zaro integratsiyasi bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda qo'llanayotgan moliyaviy rivojlanish modellaridan biridir. Xalqaro tajriba islomiy banklarning mustaqil banklar, sho'ba tashkilotlar yoki “islomiy darcha”lar shaklida faoliyat yuritishi mumkinligini ko'rsatadi⁹.

⁹ Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Development: Ten-Year Framework and Strategies. Kuala Lumpur: IFSB.

Integratsiyaning asosiy iqtisodiy imkoniyatlari moliyaviy xizmatlar tanlovini kengaytirish, moliyaviy qamrovni oshirish, yangi investitsiya va moliyalashtirish mexanizmlarini shakllantirish hamda bank sektorida mahsulotlar diversifikatsiyasini kuchaytirish bilan bog'liq.

Shu bilan birga, integratsiya jarayonida Shariat boshqaruvi, mablag'larni ajratib hisobga olish, likvidlikni boshqarish, huquqiy tartibga solish va malakali kadrlar masalalariga alohida e'tibor qaratish zarur.

O'zbekiston sharoitida islomiy moliyani an'anaviy bank tizimiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish, dastlab "islomiy darcha"lar orqali mahsulotlarni joriy etish, keyinchalik mustaqil islomiy banklar va tegishli moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish mumkin. Bunday yondashuv mamlakat moliya tizimida xizmatlar xilma-xilligini oshirish va yangi moliyalashtirish imkoniyatlarini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Khatat, M.E.H. Monetary Policy in the Presence of Islamic Banking. IMF Working Paper No. 16/72. International Monetary Fund, 2016.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Prospects for Cooperation with Malaysia on the Development of Islamic Finance. 27 August 2026.
3. International Monetary Fund. The Core Principles for Islamic Finance Regulation and Assessment Methodology. IMF Policy Paper, 2018.

4. Islamic Financial Services Board (IFSB). Islamic Financial Services Industry Development: Ten-Year Framework and Strategies. Kuala Lumpur: IFSB.
5. Solé, J. Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems. IMF Working Paper No. 07/175. International Monetary Fund, 2007.
6. International Monetary Fund. Ensuring Financial Stability in Countries with Islamic Banking. IMF, 2017.
7. Khatat, M.E.H. Monetary Policy in the Presence of Islamic Banking. IMF Working Paper No. 16/72, 2016.